

ğım" dediğini hatırlattı (Buhârî, "Cihâd", 141). Bu olayın, "Ey iman edenler! Benim de sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin" (el-Mümtehine 60/1) meâlindeki âyetin nüzûl sebebi olduğu, ayrıca bir kölesinin Hâtıb'ı Resûl-i Ekrem'e şikâyet edip onun cehennemlik olduğunu söylemesi üzerine Resûlullah'ın Bedir ve Hudeybiye'de bulunan hiç kimsenin cehenneme girmeyeceğini belirttiği rivayet edilmiş, âyetin hitap şekli de Hâtıb'ın imanına Allah'ın şahadeti olarak yorumlanmıştır (*Tecrid Tercemesi*, X, 299). Daha sonra Mekke'nin fethine ve Huneyn Gazvesi'ne katılan Hâtıb'ı Hz. Ebû Bekir hilâfeti sırasında Cüreyc b. Mînâ'ya elçi olarak göndermiş, Hâtıb 20 (641) yılında, Mısır'ın fethine kadar devam eden bir antlaşmayı İslâm devleti adına imzalamıştır. Mısır'a elçi olarak gönderilmesinde muhtemelen yaptığı ticarî seferler dolayısıyla bu ülkeyi iyi tanımasının, ayrıca güzel bir görünüme ve kıvrak bir zekâyâ sahip olmasının rolü vardır. Kendisinden birkaç hadis nakledilen Hâtıb hakkındaki bazı rivayetler oğlu Abdurrahman ve torunu Yahyâ vasıtasıyla gelmiştir.

Altmış beş veya yetmiş (İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 168) yaşlarında Medine'de vefat eden Hâtıb'ın cenaze namazını Hz. Osman kıldırması. Vefatında 4000 dinardan fazla para, bir ev ve birçok mal bıraktığı rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 79-80, 105; II, 109; Buhârî, "Cihâd", 141, 195, "Megâzî", 9, 46, "Tefsîr", 60/1, "İstîzân", 23; "İstîtâbetü'l-mürteddîn", 9; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 161; Tirmizî, "Tefsîr", 60/1; Vâkıdî, *el-Megâzî*, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 114-115; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 72, 76, 276, 288; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 584; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 317-318; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 58; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Bağdad 1404/1984, III, 184-185; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 300-302; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 348-351; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 431-433; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, II, 43-45; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, IX, 303-304; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 300; a.mlf., *el-Metâlibü'l-âliye*, III, 288; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 168; *Tecrid Tercemesi*, X, 296-299; XII, 390-393; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 37; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 87; Mahmûd Şit Hattâb, "eş-Şahâbiyyü's-sefir Hâtıb b. Ebî Belte'a el-Laḥmî", *Risâletü'l-Halici'l-Arabî*, III/9, Riyad 1983, s. 133-148.

NEBİ BOZKURT

HÂTİR

(bk. HAVÂTİR).

HÂTİRAT (خاطرات)

Yaşanılmış olayların anlatıldığı
otobiyografik eserlerin
ortak adı.

Edebî bir tür olarak hâtîrat kavramı ve terimi yeni olmakla beraber yazılı en eski metinler arasında hâtîraların da yer aldığı bilinmektedir. Sezar'ın *Gallia Savaşı*, Bilge Kağan'ın ifadesiyle yazılmış *Gök-türk Kitabeleri*, Bâbü'r Şah'ın *Veḳâyî'i* (*Bâbü'r-nâme*) gibi çok defa devlet adamlarının yazdıkları ilk örnekler daha ziyade siyasî ve tarihî karakterde hâtîralardır.

Batı edebiyatlarında XVI. yüzyılda özel bir tür halinde ilk örnekleri görülen hâtîrat, Doğu milletlerinde genellikle tarih, seyahat, tezkire, menâkıb gibi daha yaygın türlerde yazılmış eserlerin içinde yer almaktaydı. Nitekim Arap literatüründe rihlât, vefeyât, havâdis; Farsça'da sefer-nâme, tezkire nevilerindeki kitaplarda yer yer dikkati çeken hâtîra notlarına Türkçe'de de vekâyî', sergüzeşt, seyahatnâme, sefâretnâme gibi metinler arasında rastlanır. Benzer bir kavram karışıklığı Batı edebiyatları için de söz konusu olmuştur. Fransa'da bu kavramı karşılamak üzere "Annales, chroniques, commentaires, journal, souvenirs" gibi birbirinden az çok farklı terimler kullanılırken XVI. yüzyılın ortalarından itibaren türün bağımsızlık kazandığı ve özel bir kullanışla "mémoires" teriminin ortaya çıktığı görülmektedir.

Modern anlamıyla ve bağımsız olarak hâtîrat türünün yaygınlaşması üzerine, Batı ile temasların sıklaştığı XIX. yüzyılda özellikle Arapça'da ve Osmanlıca'da kavramı karşılayacak yeni kelimelere ihtiyaç duyulmuş, böylece "mémoires" karşılığı olarak Arapça'da "müzekkîrât" ve "zikreyât" kelimeleri tercih edilmiştir. Çağdaş Arap sözlük yazarı Cebbûr Abdün-nûr'a göre müzekkîrât bir yazarın gördüğü, işittiği ve hayatında rolü olan tarihî olayların toplamıdır. Türkçe'de yine Arapça asıllı olup farklı bir mânâsı olan hâtîra kelimesi de bu yeni edebî metinler için kullanılmaya başlanmıştır. Aynı kelimenin çoğul şekli olan hâtîrâtın bu türü karşılayacak terim haline gelmesi ise daha geç bir döneme, XX. yüzyılın başlarına rastlar. Nitekim Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türkî*'sinde (1316/1900) hâtîra kelimesine bu mânâ verilmemiş, aynı müellifin Türkçe'den Fransızca'ya (1883) kamusunda ise hâtîra ve hâtîrat hiç yer al-

mamıştır. Yine Şemseddin Sâmî'nin 1902 tarihli Fransızca'dan Türkçe'ye kamusunda "mémoires" henüz hâtîrat olarak değil "vekâyî'nâme, sergüzeşt-i levâiyih, defter-i a'mâl" gibi Osmanlı kelime hazinesinde mevcut örneklerden hareketle tesbit edilen kelimelerle karşılanmıştır. Ancak *Lugat-ı Nâcî*'nin 1318 (1902) basımında hâtîra kelimesinin karşısında "hâtîrda kalmış olan hususî keyfiyet, cem'î hâtîrat; bunlara dair yazılan eserlere de hâtîrat denilir" açıklaması verilerek türün Türkçe'de ilk tariflerinden biri yapılmıştır. Böylece hâtîrat kelimesi Türkçe'ye Tanzimat'tan sonra giren birçok yeni kavram gibi Fransızca'dan, çoğul şekli de muhafaza edilmek üzere "mémoires"ın karşılığı olarak girmiş görünmektedir. Son yıllarda hâtîra ve hâtîrat için anı kelimesi de kullanılmaktadır.

Hâtîrat, yine otobiyografik birer anlatım türü olan seyahatnâme, sefâretnâme, rûznâme (günlük), tezkire, muhtıra, menkıbe ve mektup gibi yazı türleriyle benzerlik taşır. Özellikle seyahatnâme gezilen yerlerin anlatıldığı bir hâtîrat türüdür. Günlük ise hadiselerin vuku bulduğu gün kaydedilmiş notlar olarak hâtîrat-tan ayrılır (aş. bk.). Bundan dolayı yaşananlardan az veya çok bir süre sonra yazılan, hatta bazan yaşlılıkta kaleme alınmış çocukluk hâtîraları gibi yaşanmasıyla yazılması arasında uzun zaman girmiş olan hâtîrat yılların biriktirdiği yeni intibaları, yeni değer yargılarını ve yeni hayat tecrübelerini de ihtiva ettiğinden farklı bir özellik taşır. Bazı hâtîralarda günlük parçaları, mektuplar ve belgeler de yer almıştır. Böylece hâtîrattaki bilgilerin güvenilirlik derecesi artar ve tarih araştırmaları için belge olabilecek değer kazanır. Bir kısım hâtîralar ise dönemin sosyal hayatını ve folklorik yapısını aksettirmede başarılı olduğu için bu konularda kaynak değerine sahiptir.

Hâtîralar ifade ve üslûp bakımından farklılık gösterir. Genellikle askerî şahısların yazdıkları belgelere dayanan, hatta birliklerin harekât şemalarını ihtiva eden harp hâtîraları yalın ve objektif bir ifadeyle kaleme alınmıştır. Sanatkarların, özellikle edebiyatçıların hâtîralarında ise kişi ve olaylarla beraber hâtîra sahibinin intiba, duygu ve sübjektif yorumları üslûba da tesir eden edebî bir dille anlatılır. Bu sonuncular edebî bir tür olan hâtîratı teşkil eder. Bu özellikleri dikkate alınarak genellikle bütün hâtîralardan, özellikle de siyasî karakteri ağırlıkta olan hâtîralardan bir belge ve objektif bilgi olarak faydalanmak için bunlara ihtiyatla

HÂTİRAT

yaklaşılması ve aynı konu üzerine yazılmış olanların karşılaştırılması gerekir.

□ TÜRK EDEBİYATI. Osmanlılar'da XIX. yüzyıl ortalarına gelinceye kadar yazılmış olan tezkire, menkıbe, vekâyi, hat-ta tarih gibi eserleri bazı tenkitçiler hâtırat olarak düşünmüşlerse de bunlar yazarlarının yer yer şahsî müşahedelerinin dışında bir hâtırat özelliği göstermez. Bu uzun dönemden günümüze gerçek anlamıyla hâtırat sayılabilecek pek az metin ulaşmıştır. Aralarına çeşitli şiirler, hicivler, garip olaylar ve aşk hikâyeleri ilâve edilmiş olsa da yazarlarının başından geçen olayları da anlattıkları için manzum ve mensur sergüzeşt-nâme ve hasbihal türü eserler bir çeşit hâtırat olarak kabul edilebilir. Bunların başlıcaları arasında ilk örneklerden biri, XVI. yüzyılda yaşamış Zaîffî mahlaslı bir şairin kaleme aldığı *Sergüzeşt-i Zaîffî* adlı manzum hâtıralardır (Robert Anhegger, "16. Asır Şairlerinden Zaîffî", *TDED*, IV/1-2 [1950], s. 135-166). Yine aynı yüzyıla ait Barbaros Hayreddin Paşa'nın Seyyid Muradî Reis'e dikte ettirdiği *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* (Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları, İzmir 1995), Mâcuncuzâde Mustafa'nın *Sergüzeşt-i Esir-i Malta'sı* ile (*TDAY Belleteri*, 1970, s. 72-122), Şehrizor beylerinden Me'mun'un 1534-1555 yıllarında Irak'ta vuku bulan siyasî olayları ve askerî harekâtı kendi müşahedelerine dayanarak anlattığı hâtıraları (İsmet Parmaksızoğlu, "Kuzey Irak'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Kuruluşu ve Me'mun Bey'in Hâtıraları", *TTK Belleteri*, XXXVII [1973], s. 191-230), XVII. yüzyılda yazılmış Tımışvarlı Osman Ağa'nın hâtıraları ile (*Kendi Kalemıyla Temeşvarlı Osman Ağa*, Konya 1986) Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Arapça kaleme aldığı hâtıralar da (Ahmed Türek - F. Çetin Derin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", *TD*, sy. 23 [1969], s. 205-218; sy. 24 [1970], s. 69-92) bu dönemin başlıca hâtıra kitapları arasında zikredilebilir (geniş bilgi ve aynı döneme ait diğer hâtırat kitapları ile dergi ve gazetelerde tefrika halinde kalmış hâtıraların bibliyografyası için bk. İbrahim Olgun, "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı", *TDI*, [Anı Özel Sayısı], s. 411-413, 663-682). Tanzimat'a yakın yıllarda yazılmış olan Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnet-i Keşân* adlı mesnevisi (İstanbul 1269) dönemin sosyal yapısını, Âkif Paşa'nın *Tebşıra'sı* da (İstanbul 1300) siyasî hayatını ve entrikaları yansıtan önemli hâtıra kitaplarıdır.

1870'ten sonra hâtırat türüne ait yazı ve kitaplar nisbeten çoğalmaya başlar. Ziyâ Paşa'nın *Defter-i A'mâlî*'i ile (*Mecmûa-i Ebûzziyâ*, nr. 13-15, 1298/1881) Muallim Nâci'nin *Medrese Hâtıraları* (İstanbul 1302), *Sünbûle* (İstanbul 1307, "Ömer'in Çocukluğu", s. 131-222), çocukluk ve gençlik hâtıralarını ihtiva eden türün ilk örneklerindendir. Cevdet Paşa'nın *Tezâkir* (I-IV, Ankara 1953-1967) ve *Ma'rûzât* (İstanbul 1980) adıyla yayımlanan evrakı ise kendisi de bir vak'anüvis olan müellifinin Tanzimat dönemine ait siyasî hadiselerini müşahade ve yorumlarıyla beraber veren ilk siyasî hâtırat örneğidir. Ebûzziyâ Mehmed Tefvîk'in *Yeni Osmanlılar Târîhi* de (*Yeni Tasvîr-i Efkâr*, 1909-1910; sadeleştirilerek yeni harflerle I-III, İstanbul 1973-1974), Abdülaziz devrinin ortalarından başlayarak 1876'ya kadar devam eden siyasî hadiselerin, özellikle Yeni Osmanlılar'ın karıştığı olayların anlatıldığı önemli bir hâtıratır.

1876-1877 Osmanlı-Rus muharebelerinin doğu ve batı cephelerine ait harekâtın müşahade ve belgelerle dayanarak anlatıldığı, çoğu II. Meşrutiyet'ten sonra yayımlanmış hayli hâtırat bulunmaktadır. Bunlar arasında önemli olanları Mehmed Ârif'in *Başımıza Gelenler* (Kahire 1321; İstanbul 1328; sadeleştirilerek yeni harflerle İstanbul 1972, 1976), Ahmed Muhtar Paşa'nın *Sergüzeşt-i Hayâtının Cild-i Sânisî* (İstanbul 1328), Ahmed Sâib'in *Son Osmanlı-Rus Muharebesi* (Kahire 1327), İbrâhim Edhem'in *Sebat ve Gayret Kıyametten Bir Âlâmet* (İstanbul 1296), Hüseyin Râci'nin *Târihçe-i Vak'a-i Zağra* (İstanbul 1326; sadeleştirilerek *Zağra Müftüsünün Hâtıraları* adıyla yeni harflerle İstanbul 1973) adlı hâtıralardır. Son dönem Osmanlı hükümdarları arasında hâtıraları bilinen padişah yalnız II. Abdülhamid'dir. Ölümünden bir süre sonra gündeme gelen ve değişik el yazılarıyla yazılmasına rağmen kendisine ait olduğu ileri sürülen, daha sonra otantik olmadığı şeklinde itirazlara da uğrayan bu hâtıralar, 1919'dan itibaren birçok defa tefrika veya kitap halinde yayımlanmış, Arapça'ya da çevrilmiştir (haz. Suad Ali, "Sultan Abdülhamid-i Sâni'nin Hâtıratı", *Utârid*, nr. 3-17, 1335; *Hâtırat-ı Sultan Abdülhamid-i Sâni*, haz. Vedat Örfi [Bengü], İstanbul 1338; *Sultan Abdülhamid'in Hâtıratı*, Ali Vehbî'nin kalemiyle Fransızca'dan çeviren İsmail Hami Danişmend, *Çakmak*, nr. 32-52, Ekim 1956-Şubat 1957; aynı eserin yeni bir tercümesi: *Sultan Hamid*.

Siyasi Hatıratım, İstanbul 1974; *Abdülhamid'in Hâtıra Defteri*, haz. Sabahattin Selek, İstanbul 1960; *Abdülhamid Anlatıyor*, Ankara 1964; *Abdülhamid'in Hâtıra Defteri*, haz. İsmet Bozdağ, İstanbul 1975. Bu sonuncu yayın hakkında tenkitler ve cevabı için bk. Alâeddin Yalçınkaya, "Hâtırat-ı Sultân Abdülhamid Hân-ı Sâni: 'Sultan Abdülhamid'in Hâtıra Defteri' Üzerine", *TT*, XVIII/105 [1992], s. 57-62; İsmet Bozdağ, "Abdülhamid'in Anıları", a.e., XVIII/108 [1992], s. 2).

Hakkında çok sayıda eser yayımlanmış dönem ve şahsiyetler için yazılan hâtıralar da türün içinde önemli bir yer tutar. Çok defa aynı yazarın hâtıraları arasında bu dönemler tedâhül etmekle beraber bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Fırkası ve I. Dünya Savaşı'yla İlgili Hâtıralar. [Mizancı] Mehmed Murad, *Hürriyet Vâdisinde Bir Pençe-i İstibdâd* (İstanbul 1326), *Enkâz-ı İstibdâd İçinde Züğürdün Tesellisi* (İstanbul 1329), *Tatlı Emeller Acı Hakikatler* (İstanbul 1330; her üç hâtırat bir ciltte *Mizancı Murad Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi Hâtıraları* adıyla İstanbul 1997); Niyazi Resneli, *Hâtırat-ı Niyâzî* (İstanbul 1326); Hüseyin Cahid (Yalçın), *Kavgalarım* (İstanbul 1326); Hâlidefendizâde Cemâleddin Efendi, *Şeyhülislâm Merhum Cemâleddin Efendi Hazretlerinin Hâtırat-ı Siyâsiyyesi* (İstanbul 1336); *Talât Paşa'nın Hâtıraları* (İstanbul 1946); Ahmet Bedvî Kuran, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi* (İstanbul 1957); Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hâtıralarım* (İstanbul 1957); Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet* (İstanbul 1958); Cemal Paşa, *Hâtıralar: İttihad ve Terakki, Birinci Dünya Harbi* (İstanbul 1959); Galip Vardar, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler* (İstanbul 1960); Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası* (haz. Samih Nafiz Tansu, İstanbul 1964); Naci Kâşif Kıcıman, *Medine Müdafaası yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?* (İstanbul 1971); İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya* (İstanbul 1975); Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü* (İstanbul 1979); Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti* (İstanbul 1982), *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hâtıralarım* (İstanbul 1991); Şefik Okday, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e* (İstanbul 1988); *Enver Paşa'nın Anıları* (nşr. Halil Erdoğan Cengiz, İstanbul 1991); Ahmed İzzet Paşa, *Feryadım* (İstanbul 1993). **İstiklâl Harbi'yle İlgili**

Hâtıralar. Mustafa Kemal, *Nutuk* (Ankara 1927); Ali İhsan Sâbis, *Harp Hâtıralarım* (I-V, İstanbul 1951); Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda* (İstanbul 1957); Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul 1960); Çerkez Ethem, *Çerkez Ethem'in Hâtıraları* (İstanbul 1962); Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı* (İstanbul 1962); Celâl Bayar, *Ben de Yazdım* (I-VIII, İstanbul 1965-1972); Rıza Nur, *Hayat ve Hâtıratım* (I-IV, İstanbul 1967-1968, eski harfli metniyle birlikte tam metin olarak Frankfurt 1982); Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası* (İstanbul 1970); Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları* (Ankara 1988); Hüseyin Rauf Orbay, *Cehen-nem Değirmeni* (I-II, İstanbul 1993). **Atatürk'le İlgili Hâtıralar.** Ruşen Eşref (Ünaydın), *Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile Mülâkat* (İstanbul 1930), *Atatürk'ü Özleyiş* (İstanbul 1957); İsmail Habip Sevük, *Atatürk İçin* (İstanbul 1939); Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler* (Ankara 1959); Hâfız Yaşar Okur, *Atatürk'le On Beş Yıl* (İstanbul 1962); Mehmet Ali Ağakay, *Atatürk'ten 20 Anı* (Ankara 1963); Falih Rıfkı Atay, *Çankaya* (I-II, İstanbul 1961); Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* (I-II, Ankara 1966-1968); Turhan Gürkan, *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri* (İstanbul 1971). **Demokrat Parti ve 27 Mayıs'la İlgili Hâtıralar.** Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes* (İstanbul 1967); Bedii Faik, *İhtilâlciler Arasında Bir Gazeteci* (İstanbul 1967); Sıtkı Ulay, *Harbiye Silâh Başına* (İstanbul 1968); Celâl Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes* (İstanbul 1969); Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular* (İstanbul 1973); Müşerref Hekimoğlu, *Yirmi Yedi Mayıs'ın Romanı* (İstanbul 1975); Halil İmre, *Bir Ömür Üç Kitap* (İstanbul 1975). **Orta Asya Türkleri'nin Mücadeleleriyle İlgili Hâtıralar.** Saadet Bektöre, *Volga Kızıl Akarken* (Ankara 1965); Zeki Velidi Togan, *Hâtıralar* (İstanbul 1969).

Herhangi bir konuya bağlı kalmaksızın kişilerin kendi hayat hikâyelerini ihtiva eden hâtıralardan bazıları da şunlardır: Halide Edip, *Memoirs* (London 1926; Türkçe'si *Mor Salkımlı Eu*, İstanbul 1963); Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam* (İstanbul 1965); Münevver Ayaşlı, *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim* (İstanbul 1973); Mahir İz, *Yılların İzi* (İstanbul 1975); Ali Kemal, *Ömrüm* (yeni harflerle sadeleştirilmiş olarak İstanbul

1985); Sezai Karakoç, "Hâtıralar" (*Diriliş*, sy. 1-133, 23 Temmuz 1988-5 Şubat 1992); Samiha Ayverdi, *Hey Gidi Günler Hey* (İstanbul 1988), *Küplüce'deki Köşk* (İstanbul 1989); *Bir Dünyadan Bir Dünyaya* (İstanbul 1994); Cemil Meriç, *Jurnal I-II* (İstanbul 1992-1993); Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım* (İstanbul 1993); *Abdülhak Hâmid'in Hâtıraları* (İstanbul 1994).

Şahsî hâtıralarda bazan okuyucu üzerinde gerçeklik duygusu uyandırmak amacıyla yazarın kendisi hakkında birtakım itiraflarda bulunduğu da görülmektedir. Kaynağını Jean Jacques Rousseau'nun *İtirafı*'ndan alan bu çeşit hâtıralar için Ziyâ Paşa'nın *Defter-i A'mâl'i* ile Rıza Nur'un *Hayat ve Hâtıratım*'i örnek olabilir.

Hâtıralar, yazarlarının mesleklerine veya diğer özelliklerine göre belli konu ve mekân içinde sınırlandırılabilir. Bunlardan edebî karakter taşıyan başlıcaları şunlardır: Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hâtıralar* (İstanbul 1935); Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* (I-V, İstanbul 1936); Abdülhak Şinasi Hisar, *Yahya Kemal'e Vedâ* (İstanbul 1959); Halit Fahri Ozanoğlu, *Edebiyatçılarımız Geçiyor* (İstanbul 1967), *Edebiyatçılar Çevremde* (Ankara 1970); Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım* (İstanbul 1973). **Tiyatro Sanatçıları'nın Hayatıyla İlgili Hâtıralar.** Halit Fahri Ozanoğlu, *Şehir Tiyatrosunun 50. Yılı Dârülbîdâyi Devrinin Eski Günlerinde* (İstanbul 1964); Hafî Kadri Alpman, *Ahmet Fehim Bey'in Hâtıraları* (İstanbul 1977); Haldun Dormen, *Sürçü Lisan Ettikse* (İstanbul 1977); Vasfi Rıza Zobu, *O Günden Bugüne* (İstanbul 1977), *Uzun Hikâyenin Sonu* (İstanbul 1990); Mücahit Ofluoğlu, *Bir Avuç Alkış* (İstanbul 1985). **Gazetecilik ve Basın Hâtıraları.** Abdullah Zühdi, *Reh-güzâr-ı Matbûatta* (İstanbul 1314); Ahmed Râsim, *Muharrir, Şâir, Edip* (İstanbul 1342/1924, yeni harflerle sadeleştirilmiş olarak İstanbul 1980); Ahmed İhsan (Tokgöz), *Matbuat Hâtıralarım* (I-II, İstanbul 1930-1931); Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş* (İstanbul 1966); Necip Fazıl Kısakürek, *Bâbüâli* (İstanbul 1975); Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti* (İstanbul 1976); Tâhirülmevlevî (Olgun), *Matbuat Âlemindeki Hayatım* (İstanbul 1976). **Saray ve Çevresine Ait Hâtıralar.** Ali Said, *Saray Hâtıraları* (İstanbul 1338); Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hâtıraları* (İstanbul 1931); Halit Ziya

ya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* (I-III, İstanbul 1938-1940); Şadiye Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid* (İstanbul 1960), *Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri* (İstanbul 1966); Safiye Ünüvar, *Saray Hâtıralarım* (İstanbul 1964); Salih Keramet Nigâr, *Halife İkinci Abdülmecid* (İstanbul 1964); Mâbeyinci Fahri Bey, *İbretnümâ* (Ankara 1968); Leylâ Saz, *Haremin İçyüzü* (İstanbul 1974); Sârâ Ertuğrul Korle, *Geçmiş Zaman Olur ki... Prenses Mevhibe Celâleddin'in Anıları* (İstanbul 1987). **Din ve Tarikatlarla İlgili Hâtıralar.** Aşçı Dede Halil İbrâhim, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hâtıralar* (İstanbul 1960); Ahmet Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi* (İstanbul 1970); Necip Fazıl Kısakürek, *Hacdan Çizgiler, Renkler ve Sesler* (İstanbul 1973); O ve Ben (İstanbul 1974); Ahmed Muhtar Büyükcınar, *Hayatım İbret Aynası* (I-IV, İstanbul 1996-1997). **Öğretmenlik ve Eğitimle İlgili Hâtıralar.** Hıfzırahman Raşit Öymen, *Mektepciliğin Kâbesinde İntibâat ve Tahassüsât* (İstanbul 1926); Şevket Süreyya Aydemir, *Toprak Uyanırsa* (İstanbul 1963); Süleyman Nuri Öz, *Bu Nasıl Adam?* (İstanbul 1970); Halide Nusret Zorlutuna, *Benim Küçük Dostlarım* (Ankara 1978); M. Rauf İnan, *Bir Ömrün Öyküsü* (I-II, Ankara 1986); Sami Üngör, *Geçen Yılları Düşündükçe* (İstanbul 1987). **Elçilik Hâtıraları.** Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Hâtıralar* (İstanbul 1946), *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene* (İstanbul 1949); Esat Cemal Paker, *Kırk Yıllık Hariciye Hâtıraları* (İstanbul 1952); Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hâtıraları* (İstanbul 1955); Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomati* (İstanbul 1955); Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde* (İstanbul 1967); Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl* (Ankara 1980); Zeki Kuneralp, *Sadece Diplomati* (İstanbul 1981). **Hapis ve Sürgün Hâtıraları.** Ahmed Midhat, *Menfâ* (İstanbul 1293); Necip Fazıl (Kısakürek), *Cinnet Mustatili* (İstanbul 1955); Bedii Faik, *Hapishane Notları* (İstanbul 1958); Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), *Mavi Sürgün* (İstanbul 1971); Aziz Nesin, *Bir Sürgünün Anıları* (Ankara 1971).

Bazı hâtıralar yazarının yakından tanıdığı kişiler etrafında yoğunlaşır. Bir çeşit portreler kitabı mahiyetinde olan bu tür hâtıratın başlıcaları şunlardır: Yusuf Ziya Ortaç, *Portreler* (İstanbul 1960); Oktay Akbal, *Şair Dostlarım* (İstanbul 1964); Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler* (İstanbul

1965), *Babamın Arkadaşları* (İstanbul 1969); Baki Süha Ediboğlu, *Bizim Kuşak ve Ötekiler* (İstanbul 1968); Yahya Kemal Beyatlı, *Siyasî ve Edebî Portreler* (İstanbul 1968); Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları* (Ankara 1969); Mehmet Seyda, *Edebiyat Dostları* (İstanbul 1970); Cihat Baban, *Politika Galerisi* (İstanbul 1970); Mehmet Çınarlı, *Sanatçı Dostlarım* (İstanbul 1979); Taha Toros, *Mazi Cenneti* (İstanbul 1992). Hakkı Süha Gezgini, *Edebî Portreler* (İstanbul 1997).

Hâtıralara karşı okuyucunun zaman zaman artan ilgisi üzerine bazı yayınevleri, yazarların vârislerinde defterler halinde veya dergi yahut gazetelerde tefrika olarak kalmış hâtıratı bir seri kitap şeklinde yayımlama yoluna da gitmişlerdir. Bunlar arasında, Türkiye Yayınevi'nin içlerinde Ebûbekir Hâzım Tepeyran, Mehmet Ali Ayni, Ahmet Reşit Rey, Veled Çelebi, İsmail Fennî Ertuğrul, Halit Lemi Atlı gibi önemli şahsiyetlerin hâtıralarının yer aldığı *Canlı Tarihler*'i (1944-1947 arasında altı cilt içinde yirmi hâtırat), 1955-1957 yıllarında Ekicigil ve Sel yayınları, *Hayat Tarih Mecmuası*'nın 1972 yılında formalar halinde ek olarak verdiği on hâtırat, halen devam etmekte olan Nehir, Arba, Arma ve İletişim yayınları arasında çıkan eserler zikredilebilir.

Hâtıra türünün bir alt bölümü olarak düşünülebilecek günlük (rûznâme, Ar. yevmiyyât, İng. diary, Fr. journal), hadiselerin vuku bulduğu gün kaydedilmiş yine otobiyografik karakterde notlar görünümdedir. Yalnız prensip olarak hâtıratın yayımlanmak amacıyla kaleme alınmasına karşılık günlük genellikle kişinin tamamen şahsî hatta mahrem hayatını, düşünce ve duygularını, çevresindeki insanlar hakkında samimi kanaat ve intibalarını aksettirdiği için daha tabiidir. Bu özellikleriyle hâtırat daha düzenli, belli konular etrafında sınırlı ve üslûp bakımından itinalı olduğu halde günlüklerde konular dağınık, ifade daha hür ve yapmacıksızdır. Bununla beraber özellikle yazarının sağlığında yayımlanmış günlüklerin önceki notlardan faydalanılarak yeniden kurulmuş, seçme ve düzeltmelere tâbi tutulmuş olması dikkate alınmalıdır. Yayımlanmak üzere kaleme alınmış günlükler ise tamamen bir edebî tür olarak kabul edilmelidir. Muhteva bakımından günlükler de hâtırat gibi yazarlarının meslekleri vb. özellikleri gereği seyahat, bilim, askerlik, edebiyat ve diğer güzel sanatlar alanlarıyla ilgili olabilir.

Batı'da XV. yüzyıldan itibaren seyrek olarak ilk örnekleri görülen günlük XIX. yüzyıldan sonra çoğalır ve yaygınlaşır. Osmanlı merkez teşkilâtında günlük olayların, tevcihlerin ve savaşların görevliler tarafından kaydedildiği şehname, vekâynâme, rûznâme, rûznâme adları verilen defterler bir çeşit resmî günlük mahiyetindedir. Bunlar arasında, III. Selim'in sır kâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan *Rûznâme* (Ankara 1993), 1791-1802 yıllarını içine alan siyasî olaylarla beraber padişahın günlük hayatını, saray ve çevresini, yenileşmekte olan İstanbul'daki yaşayışı yansıtmaları bakımından önemlidir. Sahaflar Şeyhi Esad Efendi de Osmanlı padişahları arasında ilk defa memleket gezilerine çıkan II. Mahmud'un Çanakkale ve Edirne seyahatine ait günlük notlarını *Sefernâme-i Hayr* (Arkeoloji Müzeleri Ktp., Recâizâde Ekrem, nr. 157) ve 1837'de yapılan Rumeli seyahatiyle ilgili günlüğünü *Âyâtü'l-hayr* (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 319) adıyla kitaplaştırmış, bunun hulâsası *Takvîm-i Vekâyî*'de (nr. 49) neşredilmiştir (geniş bilgi için bk. Özcan, s. 361-379). Özel günlükler ise eldeki bilgilere göre daha az sayıdadır. Bir Sünbülî şeyhi olan Seyyid Hasan Efendi'nin 1660-1664 yılları arasında dergâhta tuttuğu günlüklerinden oluşan *Sohbetnâme*, hem şimdilik en eski günlük olması hem de XVII. yüzyılda bir dergâhdaki günlük hayatı, âdâb ve erkânı yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir (Orhan Şâik Gökyay, "Sohbetnâme", *TT*, nr. 14, Şubat 1985, s. 56-65). Sadred-dinzâde Telhisî Mustafa tarafından tutulmuş bir günlük de döneminin siyasî ve içtimâî hadiseleriyle günlük sahibine ait özel bilgi ve yaşantıları ihtiva etmektedir (Fazıl Işıkoğlu, "Başbakanlık Arşivinde Yeni Bulunmuş Olan ve Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Tarafından Tutulduğu Anlaşılan H. 1123 (1711)-1148 (1735) Yıllarına Ait Bir Ceride (Journal) ve Eklentisi", *VII. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1973, s. 508-534). II. Mahmud devri şeyhülislâmlarından Ahmed Reşid Efendi'nin babası Mehmed (Mustafa) Sıdkı'nın kaleme aldığı tahmin edilen, 1749-1756 yıllarında genç bir müderrisen medreseler, dersler, imtihanlar ve kısmen içtimâî hayatla ilgili olayları anlattığı günlük de muhtevası bakımından önem taşımaktadır (*Yevmiye* adıyla İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3580'de kayıtlı, bk. bibl. Madeleine C. Zilfi).

Âli Bey'in Düyyûn-ı Umûmiyye müfettişi olarak 1885-1888 yıllarında Güney-

doğu Anadolu, Musul, Bağdat ve Hindistan'a yaptığı seyahatlerin notlarından oluşan *Seyahat Jurnalı* (İstanbul 1314) yeni dönemin ilk günlük örneğidir. Müellifin kitabın adına "jurnal" demesi türün Batılı benzerlerinden kaynaklandığını göstermektedir. Nigâr bint Osman'ın tamamen şahsî ve ailevî meseleleri anlattığı defterleri ise XIX. yüzyılda aydın bir Osmanlı kadınının ev içi hayatını ve duygularını aksettirir (defterlerden küçük bir seçme için bk. *Hayatımın Hikâyesi*, İstanbul 1959; daha geniş bilgi ve değerlendirme için bk. Nazan Bekiroğlu, *Nigâr binti Osman: Yaşam-Zaman-Çevre-Eser*, Trabzon 1995, basılmamış doçentlik çalışması). Bunlardan başka Lutfi Simavi'nin *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Hâlefinin Sarayında Gördüklerim*, I-II (İstanbul 1340), Ömer Seyfeddin'in çeşitli araştırmalar içinde kısmen yayımlanmış, *Balkan Harbi Rûznâmesi* diye bilinen notları (bibl. için bk. *Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfeddin*, İstanbul 1984, s. 18-19), Mahmud Muhtar Paşa'nın Balkan savaşları hareketini anlatan *Üçüncü Kolordunun ve İkinci Şark Ordusunun Muharebatı* (İstanbul 1331), Ahmed Refik'in (Altınay) *Kafkas Yollarında Hâtıralar ve Tahasüslar* (İstanbul 1919), *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü* (İstanbul 1988), Lutfi Fikri'nin *Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü "Daima Muhalefet"* (haz. Yücel Demirel, İstanbul 1991) adlı eserleri Cumhuriyet öncesinin önemli günlüklerindendir. İbnülemin Mahmud Kemal'in de 1902-1957 yılları arasında tutulmuş notlarını ihtiva eden neşredilmemiş külliyyetli günlükleri bulunmaktadır (*Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. XXX-XXXI). Daha yakın dönemde yayımlanmış günlüklerden Salâh Bursalı'nın *Günlük* (İstanbul 1955), Suut Kemal Yetkin'in *Günlerin Götürdüğü* (İstanbul 1958), Nurullah Ataç'ın *Günce* (İstanbul 1960), Tomris Uyar'ın *Gün Dökümü 75* (İstanbul 1976), Nuri Pakdil'in *Edebiyat Kulesi* (Ankara 1984), Oğuz Atay'ın *Günlük* (İstanbul 1987) adlı eserleri türün edebî örnekleri arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cebbûr Abdünnûr, *el-Mu'cemü'l-edebî*, Beyrut 1984, s. 246; Ali Birinci, "Hâtırat Türünden Eserlerin Türk Folkloru Araştırmalarında Yeri", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1986, I, 63-68; Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 361-379; Nazan Bekiroğlu, *Nigâr Binti Osman: Yaşam-Zaman-Çevre-Eser* (doçentlik çalışması, 1995, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Fatih Eğitim Fakültesi), s. VI-X; İsmet Parmaksızoğlu, "Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları", *TD*, VIII (1953), s. 76-84; *TDI* (Günlük Özel Sayısı), sy. 127 (1962), tür.yer.; a.e. (Anı Özel Sayısı), sy. 246 (1972), tür.yer.; Madeleine C. Zilfi, "The Diary of a Müderris: A New Source for Ottoman Biography", *JTS*, I (1977), s. 157-173; İsmail Erünsal, "Sadreddinzâde Telhîşî Mustafa Efendi ve Ceridesi", *Kaynaklar*, sy. 2, İstanbul 1984, s. 77-81; Cemal Kafadar, "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Litterature", *StI*, LXIX (1989), s. 121-150; Gürsel Aytaç, "Anı Türü ve Demir Özlü'nün 'Sürgün'de On Yılı', *Edebiyat Yazıları*, II, Ankara 1991, s. 9-14; Abdullah Uçman, "Günlük", *TDEA*, III, 417-418; İnci Enginün - Mustafa Kutlu, "Hâtırat", a.e., IV, 156-158.

M. ORHAN OKAY

□ ARAP EDEBİYATI. Şahsî hâtıralar- la beraber siyasî ve içtimâî boyutları da olan hâtırat türü eserler Arap edebiyatında üç ana gruba ayrılır. Bunların ilki Ortaçağ'dan beri bilinen *rihle* (gezi) türüdür. Coğrafi yönü ağır basan bu anılar gezginlerin mesleği, ilgi alanı, meşrebi, tutumu ve düşüncesine göre farklılık gösterir. Meselâ gezgin edebiyatçıysa yalnız ediplere ve edebî faaliyetlere, ilim adamıysa âlimlere ve ilmi faaliyetlere, din adamıysa dine ve dinî kurumlara, siyaset ve devlet adamıysa karşılaştıklarının siyasî düşüncelerine önem vermektedir. Gezi hâtıralarının çoğunda gezilip görülen yerlerin ilginç yönleri canlı ve abartılı bir şekilde tasvir edilir. Bunların genellikle bir hükümdar, bir emir yahut bir arkadaş tavsiyesiyle yazıldığı görülür: Arap edebiyatında bu tür gezilerin en eski örnekleri olarak İbnü'l-Fakih (ö. 289/902), Ya'kûbî, İbn Hurdâzbih, İbn Rüste, İbn Fadlân, İbn Cübeyr ve İbn Battûta'nın (ö. 770/1368-69 [?]) hâtıraları bilinmektedir. Ancak o devirlerde yazılan bu hâtıraların çizdiği hayat tarzı, toplum düzeni, beşerî münasebetler ve ülke tasvirleri bugüne göre çok basit, birbirinin tekrarı veya benzeri olup genellikle cansız birer hayat tablosunu andırmaktadır. Yeni yazılan seyahat hâtıraları ise ünlü Arap gezginleri Hüseyin Münis, Emîn Reyhânî ve Ebü'l-Hasan en-Nedvî'nin eserlerinde olduğu gibi, yazarların izlenimleri ve değer yargılarından başka bazı belgelere de yer verdikleri için güvenilir kaynak durumundadır. Ayrıca bu coğrafi hâtıraların bazıları yalnız Arapça olmayıp gerek bu dili konuşanlar gerekse yabancılar tarafından İngilizce, Fransızca vb. dillerle yazılmıştır. Bunlardan, Lyon Tıp Fakültesi dekanı Lourtet'nin XIX. yüzyıla ait Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'le ilgili 300 fo-

toğrafi da ihtiva eden hâtıraları (1875-1880) *Arzû'z-zikreyât* adıyla Arapça'ya çevrilerek yayımlanmıştır (Beyrut 1993). Mısırlı yazar Prens Ömer Tosun'un 1925'te Kahire'de Nil nehri hakkında Fransızca olarak kaleme aldığı eseri de (*Mémoires sur l'histoire du Nil*, I-II, Frankfurt 1992) bunlardandır. Fransız kültürü ile temasa geçen ilk Arap aydını olan Rifâa et-Tahtâvî'nin Paris hakkında yazdığı *Tahhîşü'l-İbrîz fî telhîşî Bâriz*'i (Kahire 1834) bu çeşit gezi anılarının en iyi örneğidir.

Hâtıratla ilgili ikinci tür eserler daha çok yazarının psikolojik durumunu, kendi nefsiyle hesaplaşmasını, hayat tecrübelerini ve bazı olayları içerir. Eski Arap edebiyatında bu daldaki ilk örnekler muhtemelen Grek filozofu Galen'den etkilenen Huneyn b. İshak, Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, İbnü'l-Heysem, İbn Sînâ, Ali b. Ridvân gibi tabip ve filozoflara aittir (Hee-Sun Cho, XI [1996], s. 13-14). Bunlardan sonra Gazzâlî'nin *el-Münkız mine'd-dalâl*'i ile Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Şaydü'l-hâtır*'ı bu türe dahil edilebilir. Çünkü Gazzâlî eserinde kendi ilmi macerasını ve fikir çilesini anlatmakta, İbnü'l-Cevzî de ahlâk, mev'iza, zühd ve hikmete dair şahsî düşüncelerini kaydetmektedir. Nitekim eserinin önsözünde, "İnsanın hatırına her an bir şeyler gelebilir, bunları yazmadığı takdirde biraz sonra unutulup gider. Dolayısıyla gâipten gelen bu değerli bilgileri korumak için onları *Şaydü'l-hâtır* (hâtıra avı) dediğim kitabımda topladım" demektedir. Aynı dönemde yaşayan Üsâme b. Munkız'ın *Kitâbü'l-İ'tibâr*'ı bu türü gerçek anlamda temsil eden en eski örnek sayılabilir.

Otobiyografi alanında en iyi örnekler, VIII. (XIV.) yüzyılda *el-İhâta fî târîhi Ğirnağa ve Nüfâdatü'l-cinâb fî ulâleti'l-ıġtırâb* adlı eserlerinde Lisânüddin İbnü'l-Hatîb ve *et-Ta'rif b'İbn Haldûn ve riġletühû ġarben ve şarkan* adlı kitapla İbn Haldûn tarafından verilmiştir. Bunlardan sonra İbnü'l-Cezârî *Ġâyetü'n-nihâye*, Sehâvî *ed-Ġav'u'l-lâmi**, Süyûtî *Hüsnü'l-muhâdara*, Abdülvehhâb eş-Şarânî *Le'tâ'îfü'l-minen ve'l-aĥlâk* ve Şemseddin İbn Tolun *el-Felekü'l-meşĥûn fî aĥvâli Muĥammed b. Tolûn* adlı eseriyle otobiyografisini kaleme almıştır. Bu eserler birkaçı dışında müstakil otobiyografi kitabı değildir, çünkü günümüzde bilinen anlamıyla otobiyografi Arap edebiyatında yeni bir edebî türdür. XIX ve XX. yüzyıllarda görülen yeni örnekler arasında, seyahatnâme özelliği de

bulunan Rifâa et-Tahtâvî'nin yukarıda anılan eseriyle Fâris eş-Şidyâk'ın *es-Sâķ 'ale's-sâķ fîmâ hüve'l-fâryâķ*, Muhammed İyâd et-Tantâvî'nin *Tuĥfetü'l-ezķiyâ' bi-aĥbârî bilâdî'r-Rûsiyâ* sayılabilir. Ali Paşa Mübârek *el-Hıtaķü'l-Tevfîķiyye*'de, Muhammed Kürd Ali de *Hıtaķü's-Şâm*'da kendi otobiyografilerine yer vermişlerdir.

Yeni Arap edebiyatındaki otobiyografi türünün belli başlı örnekleri olarak da Abdurrahman Şükrî'nin *İ'tirâfât*, Tâhâ Hüseyin'in *el-Eyyâm*, Selâme Mûsâ'nın *Tercemetü Selâme Mûsâ*, Ahmed Emîn'in *Ĥayâtî*, İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî'nin *Kışşatü ĥayât*, Mîhâil Nuayme'nin *Seb'ûn ev ĥikâyetü 'ömr*, Abbas Mahmûd el-Akkâd'ın *Ene ve Ĥayâtü ķalem*, Tefvîķ el-Hakîm'in *Zehretü'l-'ömr* ve *Sicnû'l-'amel* adlı eserleri anılabilir.

Arap edebiyatında hâtıratın üçüncü türünü teşkil eden eserlere "günlük anılar" (yevmiyyât) denilir. Bunlar hem gezileri hem de şahsî anıları kapsar. Genel olarak terâcim ve tabakat kitaplarında yazarların karşılaştıkları olaylar ve hocaları ile zamanın meşhurları, çağın hayat tarzı ve vefat hadiselerine dair günü gününe kaydettikleri bilgiler günlük anı mahiyetindedir. Bu tür eserler arasında İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntaẓam*'ı, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı, Zehebî'nin *Teẓķiretü'l-ĥuffâz*'ı, Safedî'nin *el-Vâfî'si* ve A'yânü'l-'aşr'ı, İbn Hacer'in *ed-Dürrü'l-kâmine*'si ile İnbâ'ü'l-ġumr'u, Makrîzî'nin *es-Sülûk*'u ve özellikle İbn Taġrıberdî'nin *el-Menĥelü's-şâfi*, *en-Nücümü'z-zâĥire* ve *Ĥavâdisü'd-dühûr* adlı kitapları başta gelir. Bunlar arasında özellikle Makrîzî'nin eseri tam anlamıyla bir günlük türüdür. Bu yeni türü hocası Makrîzî'den alan İbn Taġrıberdî, çağdaş anlamıyla günlükü ilk defa bir terim olarak *Ĥavâdisü'd-dühûr fî mede'l-eyyâm* ve *ş-şühûr* adlı eserinde kullanmıştır. Müellif bu kitabında görüp yaşadığı günlük olayları sadece kaydetmekle kalmamış, onları irdelemiş, eleştirmiş ve değerlendirmiş. Makrîzî'nin vefat tarihi olan 845'ten (1441) başlayıp 874'e (1469) kadar gelen eser, olayları günü, ayı ve yılı ile tesbit etmiştir. Bu çalışmasını yirmi salnâme ayıran İbn Taġrıberdî her yılı aylara, ayları da günlere taksim etmiştir.

Birçok İslâm âliminin genellikle "fehrese, fihris, bernâme, meşyeha, mu'cem, sebet" adlarıyla kaleme aldıkları ve hangi hocalardan, kimlerin hangi kitaplarını nerede ve ne zaman okuduklarını kıraat silsilesiyle, çok defa günü, ayı ve yi-